

DE LA STATUTUL PERSOANELOR JURIDICE "PIAE CAUSAE" ÎN DREPTUL ROMAN, LA PROPUNERI DE LEGIFERARE PRIVIND REGIMUL JURIDIC AL ASOCIAȚIILOR ȘI FUNDAȚIILOR FILANTROPICE DIN ROMÂNIA

Prof. univ. dr. Teodor Sâmbrian

First of all, after defining the juridical person as a law subject, constituted, most of the time, in a group of persons who have their own patrimony, who have rights and obligations different from those of the members who integrate it, the author presents the types and the necessary conditions for the existence of a juridical person in the Roman Law. Consequently, he presents the phylanthropical foundations during the pre-christian period of the Roman Empire and their evolution during the influence of christianism, especially in Justinian law. In the last part are underlined the principles of Roman Law applied in nowadays' Romanian legislation regarding the juridical regime of phylanthropical associations and foundations.

1. Preliminarii. Persoana juridică este un subiect de drept format, de obicei, dintr-o colectivitate de oameni care dispune de un patrimoniu propriu, precum și de drepturi și obligații distincte de cele ale membrilor care o compun. Dreptul roman a cunoscut două categorii de persoane juridice: grupările de persoane (*universitates personarum*) și patrimoniile cu afecțiune specială (*universitates rerum*). Din prima categorie fac parte fiscul (*fiscus*), adică statul roman, și asociațiile sau corporațiile (*corpora, collegia etc.*).

Asociația cuprinde mai multe persoane care urmăresc realizarea unui scop comun ce poate să fie politic, profesional, religios etc., permanent sau pentru o durată limitată de timp. În funcție de interesul pe care îl prezentau, asociațiile puteau să fie publice sau private. Erau de drept public unitățile administrative ale statului roman (*coloniae, municipia, civitates etc.*), colegiile preoților, colegiile decurionilor, legiunile ș.a. Din categoria asociațiilor de drept privat făceau parte breslele de meseriași, asociațiile oamenilor săraci (*collegia tenuiorum*), asociațiile micilor funcționari (*collegia apparitorum*), asociațiile pentru cultul împăraților, asociațiile de petreceri (*sodalicia*), asociațiile pentru ajutorul mutual (*collegia aquae, collegia funeraticia etc.*) ș.a.

Inițial, dreptul roman a recunoscut o libertate cvasitotală de asociere, Legea celor XII Table (449 î. Hr.) prevăzând, după modelul legilor lui Solon¹, că oricine se poate asocia pentru a constitui o persoană juridică, singura condiție fiind ca statutul asociației să nu încalce ordinea publică. Pe la sfârșitul republicii și la începutul imperiului, o *lex Iulia* adoptată la propunerea lui Caesar (49-44 î. Hr) și confirmată de împăratul Octavian August a reglementat pentru aproape trei sute de ani regimul juridic al asociațiilor². Ea a stabilit că dreptul de asociere (*ius coeundi*) poate fi acordat numai pe baza unei autorizații a senatului (*confirmatio*) în cazul asociațiilor care urmau să funcționeze la Roma, în Italia și în provinciile senatoriale sau a unei concesiuni (*concessio*) din partea împăratului, în cazul asociațiilor care se vor înființa în provinciile imperiale. Treptat însă, atribuția senatului a

¹ Gaius, *lib. IV ad legem XII Tabularum*, Dig. 47, 22, 4)

² J. Gaudement, *Droit privé romain*, 2e édition, Paris, 2000, p. 32.

fost preluată de împărat, în timp ce în provincii guvernatorul era cel care acorda autorizațiile de funcționare³. Erau exceptate asociațiile religioase care se puteau constitui dacă nu urmăreau un scop ilicit ("*Sed religionis causa coire non prohibentur dum tamen per hoc non fiat contra senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur*"⁴).

În prima jumătate a secolului al II-lea d. Hr., dreptul roman a adoptat opinia jurisconsultului Neratius Priscus, conform căreia pentru constituirea valabilă a unei asociații era necesar să existe cel puțin trei membri ("*Tres faciunt collegium*"). Această condiție a fost menținută și în dreptul lui Iustinian⁵.

2. Fundațiile caritabile în perioada precreștină și antejustiniană a dreptului roman. *Pia causa* este un patrimoniu cu personalitate juridică afectat unui scop cucernic sau de binefacere. Noțiunea romană corespunde celei de fundație din dreptul modern. Primele astfel de așezăminte au fost întemeiate de împărații Nerva, Traian, Hadrian, Antoninus Pius și Alexander Severus și urmăreau să hrănească pe orfani și pe copiii săracilor din Italia. Cea mai cunoscută este "fundația" constituită în anul 103 d. Hr. de împăratul Traian prin care erau hrăniți 281 de copii din orașul Velleia. Aceste așezăminte nu erau însă persoane juridice propriu-zise deoarece fie patrimoniul lor rămânea proprietatea împăraților, fie erau înfăptuite printr-o donație cu sarcini către o persoană existentă.

Începând cu secolul al IV-lea, sub influența creștinismului, *piae causae* suferă importante transformări juridice. Spiritul caritabil propovăduit de sfinții părinți ai bisericii în predici, scrisori sau tratate (precum *De officiis ministrorum* al Sfântului Ambrozie) se manifestă sub diverse forme, precum acordarea de ajutor nevoiașilor, orfanilor, bătrânilor sau bolnavilor, ospitalitate pentru călători sau pelerini, răscumpărarea prizonierilor căzuți în robie etc. În acest cadru un rol important revine Bisericii căreia Sfântul împărat Constantin îi acordase în anul 321 dreptul de a primi liberalități și de a putea fi instituită ca moștenitor⁶. În această privință regimul juridic al bisericii era mai favorabil decât al altor persoane juridice. Administrarea bunurilor donate bisericii spre a fi întrebuințate în scopuri caritabile era încredințată episcopului sau economului său⁷. Episcopul nu avea însă o libertate deplină asupra patrimoniului afectat unui scop caritabil, ci era numai un administrator în contul beneficiarilor.

Măsurile legislative adoptate în secolul al V-lea conduc treptat la conturarea unei individualități juridice a instituțiilor de binefacere organizate de biserică. Independența juridică a acestor fundații a fost favorizată de independența materială a clădirii în care se exercita activitatea caritabilă, de afectarea bunurilor donate unui anumit scop și de administrarea lor de către un personal aflat sub controlul episcopului⁸. Evoluția reglementărilor juridice în această materie este reflectată de terminologia specifică fiecărui tip de așezământ filantropic care se conturează în partea răsăriteană a imperiului roman: *nosocomium* (spital), *gerontocomium* (azil pentru bătrâni), *ptochotrophium* (azil pentru săraci), *orphanotrophium* (orfelinat), *xenodochium* (casă de oaspeți) etc. Constituțiile din anul 472 ale împăratului Leon (457-474) confirmă autonomia juridică a acestor așezăminte, citate alături de biserică, dar, în același timp, separat, pentru a le garanta privilegiile, iar o

---

³ Plinius, *Epistola X*, 92 și 93.

⁴ Marcianus, *lib. III Institutionem*, Dig. 47, 22, 11.

⁵ Marcellus, *lib. I Digestorum*, Dig., 50, 16, 85.

⁶ Cod 1, 2, 1.

⁷ Al IV-lea Sinod ecumenic de la Calcedon din 451, c.8.

⁸ J. Gaudement, *op. cit.*, p. 142.

constituție a împăratului Zenon (474-491) le recunoaște capacitatea juridică de a primi liberalități⁹.

3. "Piae causae" în dreptul lui Iustinian. În timpul împăratului Iustinian (527-565) se desăvârșește în mare măsură reglementarea juridică a așezământelor de binefacere, organizate în mod uniform, regulat și eficient. Spre deosebire de asociații care, așa cum am arătat, necesitau întrunirea a cel puțin trei membri, un statut care confirma acordul de voință al acestora și autorizație din partea împăratului sau a guvernatorului, *pia causa* putea să ia naștere independent de orice autorizație¹⁰ printr-un act de voință unilateral prin care o persoană afecta în timpul vieții sale sau pentru cauză de moarte anumite bunuri care urmau să servească unui scop de binefacere sau cucernic, precum ajutorarea persoanelor nevoiașe, răspândirea artelor etc.¹¹.

Prin actul de înființare ctitorul sau fondatorul putea să fie el însuși administratorul așezământului sau putea să numească o altă persoană ca administrator ori să-i însărcineze pe moștenitori să-l numească.

O constituție emisă de Iustinian în anul 530 a stabilit măsurile necesare înfăptuirii scopului acestor fundații¹². Conform acestei constituții, moștenitorii, legatarii și fideicomisarii fondatorului răspund pentru integritatea bunurilor donate din ziua deschiderii testamentului. Pe de altă parte, episcopul și guvernatorul provinciei au fost investiți cu autoritatea de a constrânge persoanele susmenționate să-și execute obligațiile într-un anumit termen, în caz contrar, debitorii urmând să fie constrânși să achite dublul a ceea ce datorau.

Statutul juridic al acestor fundații este foarte divers. Există, pe de o parte, un regim de proprietate privată lăsată laicilor cu sarcina să asigure funcționarea fundației. În cele mai multe cazuri proprietatea aparținea bisericii de care depindea așezământul de binefacere, caz în care administrarea patrimoniului revenea episcopului¹³.

În sfârșit, în alte cazuri, *pia causa* are personalitate juridică proprie, ceea ce face ca fundația să fie ea însăși titulara dreptului de proprietate¹⁴ și parte în diverse acte juridice. Administrarea patrimoniului este asigurată însă de o persoană fizică, de obicei, episcopul. Atunci când însă fondatorul a rezervat pentru el sau pentru moștenitorii săi dreptul de administrare ori a desemnat o altă persoană ca administrator (*oekonomos*), episcopului îi revenea numai un drept de supraveghere generală a modului de administrare a fundației¹⁵.

În cazul efectuării unor acte de vânzare a unor bunuri ce făceau parte din patrimoniul fundației, episcopul participa în nume propriu și nu ca administrator al fundației, ceea ce era de natură a crea confuzii între administrarea fundației și cea a diocezei. Este o imperfecțiune care a fost înlăturată de juriștii din evul mediu¹⁶. Ea nu poate însă diminua excepționala contribuție pe care a adus-o dreptul roman la elaborarea regimului juridic al fundațiilor cu scop de binefacere. Dovada cea mai elocventă în acest sens constă în faptul că principiile romane referitoare la personalitatea juridică a asociațiilor

⁹ Cod., 1, 2, 15.

¹⁰ Cod., 1, 3, 45, pr.; Nov. 141, cap. 7-11; C. Hamangiu, M.G. Nicolau, *Dreptul roman*, vol. I, București, 1930, p. 393.

¹¹ Cod., 1, 3; Nov. 120.

¹² Cod., 1, 3, 45.

¹³ Cod., 1, 2, 17, pr.; Nov. 3, 2, 1.

¹⁴ Cod. 1,2,17, 2 și 1, 2, 17, 3.

¹⁵ R. Monier, *Manuel élémentaire de droit romain*, 2 tomes en un volume, deuxième réimpression des 5e et 6e édition de Paris, 1947-1954, Scientia Verlag Aalen, 1977, p. 340.

¹⁶ J. Gaudement, *op. cit.*, p. 144.

și fundațiilor se regăsesc în legislațiile moderne, inclusiv în Ordonanța Guvernului nr. 26/2000 care constituie în România cadrul juridic în această materie.

4. Receptarea principiilor de drept roman în O.G. nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații. În prezent, regimul juridic al asociațiilor și fundațiilor din România este reglementat de Ordonanța Guvernului nr. 26 din 30 ianuarie 2000, astfel cum a fost modificată și completată prin Ordonanța Guvernului nr. 37/2003. Normele privitoare la constituirea și dizolvarea acestor persoane juridice conțin numeroase elemente care au fost preluate din dreptul roman.

Astfel, condițiile de înființare a unei asociații sunt cvasiidentice cu cele prevăzute de dreptul roman: cel puțin trei asociați (art. 4), statute (art. 6), și corespunzător autorizației senatului sau concesiunii împăratului, un aviz al ministerului sau organului de specialitate al administrației publice centrale în a cărui sferă de competență își desfășoară activitatea asociația (art. 7 lit. d). Remarcăm că în ceea ce privește numărul minim de persoane cerut pentru existența unei asociații, O.G. nr. 26/2000 a împărțit o soluție pur romană, respectiv opinia jurisconsultului Neratius Priscus, spre deosebire de actul normativ anterior care a reglementat același domeniu, și anume, Legea nr. 21/1924 pentru persoanele juridice care stabilea că pentru a dobândi personalitate juridică o asociație trebuie să fie compusă din cel puțin 20 de membri (art. 29 alin. 1 din Regulamentul de aplicare al dispozițiilor Legii pentru persoanele juridice).

De asemenea, concepția romană asupra așezămintelor *piae causae* se regăsește și în noțiunea de fundație, cum este definită de art. 15 alin. 1 din O.G. nr. 26/2000: "*Fundația este subiectul de drept înființat de una sau mai multe persoane care, pe baza unui act juridic între vii ori pentru cauză de moarte, constituie un patrimoniu afectat, în mod permanent și irevocabil, realizării unui scop de interes general sau, după caz, comunitar*".

În privința dizolvării asociațiilor și fundațiilor, următoarele cazuri prevăzute de O.G. nr. 26/2000 se regăsesc și în dreptul roman: împlinirea duratei pentru care au fost constituite; realizarea sau, după caz, imposibilitatea realizării scopului pentru care au fost constituite; când scopul sau activitatea a devenit ilicită; când realizarea scopului este urmărită prin mijloace ilicite; când se urmărește un alt scop decât cel pentru care s-a constituit; în caz de insolabilitate. În sfârșit, atât în dreptul roman, cât și în O.G. nr. 26/2000 se prevede că numai asociațiile se pot dizolva printr-un *actus contrarius*, respectiv prin hotărârea adunării generale, nefiind cu putință dizolvarea unei *pia causa* sau a unei fundații prin actul de voință al fondatorului.

5. Propuneri de legiferare. Evidențierea principalelor aspecte comune presupune compararea normelor care reglementează persoanele juridice în dreptul roman și în dreptul român actual. În mod inevitabil însă, din comparare se desprind și deosebiri. Fără a intra în detalii semnalăm că principala diferență între reglementarea romană și reglementarea prevăzută de O.G. nr. 26/2000 constă în faptul că atât în epoca precreștină, cât și în cea creștină a dreptului roman asociațiile religioase și fundațiile *piae causae* de pe lângă biserici se bucurau de un regim juridic mai favorabil decât al celorlalte persoane juridice.

Propunerile noastre de *lege ferenda* pornesc tocmai de la această constatare, întrucât considerăm că și în acest caz dreptul roman ar putea servi ca model legiuitorilor noștri. În consecință, propunem ca fundațiile filantropice înființate de culte să fie exceptate de la condiția avizului ministerului pentru dobândirea personalității juridice; de asemenea, pentru a beneficia de resursele provenite din bugetul de stat și din bugetele locale, aceleași fundații să fie recunoscute de drept ca fundații de utilitate publică.

Aceste modificări ce ar urma să fie aduse Ordonanței Guvernului nr. 26/2000 ar fi nu numai în spiritul dreptului roman care se regăsește în principalele dispoziții ale actului normativ menționat ci, totodată, ar constitui și o manifestare pe plan legislativ a faptului că biserica este instituția care prezintă cea mai mare încredere pentru români.